

МИКОЛА АРКАС – АВТОР ОПЕРИ «КАТЕРИНА», ПЕРШОЇ НА ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ СЮЖЕТ

Микола Миколайович Аркас (26 грудня 1852 (7 січня 1853), Миколаїв [7; С. 245] — 13 (26) березня 1909, Миколаїв) – український історик, композитор-аматор, культурно-освітній і громадський діяч, меценат, землевласник. Народився в м. Миколаєві у сім'ї головного командира Чорноморського флоту і портів – адмірала **М. Аркаса**. Закінчив Новоросійський університет в Одесі (1875). До 1898 служив у морському відомстві, губернському управлінні в Миколаєві (1875–1898), був почесним мировим суддею Херсонської округи (1886 – 1899), вийшов у відставку 1899 в чині статського радника.

Вийшовши у відставку, Микола Аркас мешкав у родовому маєтку на Херсонщині [5; С. 120] (за іншими джерелами [6; С. 647] – власник спадкового маєтку в селах Богданівка та Христофорівка на Миколаївщині). Тоді й створив єдину у своєму доробку оперу «Катерина» (1891). Маючи демократично-національний світогляд, змалку захоплювався історією, культурною спадщиною українського народу. Мати – Софія Петрівна (уроджена Богданович) ніколи не забувала свого козацького походження.

Юнаком Микола постійно спілкувався з видатним діячем українського театру **М. Кропивницьким**, як актор-аматор брав участь у виставах «Одеського нового театру», зокрема, у виставі (1872) за Шевченковою драмою «Назар Стодоля» (1843) режисури М. Кропивницького. Аркас – один із засновників української музичної класики. Серед перших його композиторських спроб – записи й обробки українських народних пісень (1880, дві збірки, 80 текстів, загублених разом із частиною родинного архіву).

У 1891 Микола Аркас написав лібрето і музику до опери «Катерина» на сюжет однойменної поеми Т. Шевченка (клавір уперше видано в Миколаєві, 1897). Це перша опера на шевченківський сюжет. Прем'єра опери відбулась у 1899 р. в Москві у постановці трупи М.Кропивницького.

Поема Т. Шевченка «Катерина» (1838–1839) складається з 5 частин: перша – «Кохайтесь, чорнобриві, та не з москалями...» (Катерина народила дитину від москаля і виявляється покинутою ним), друга – «Сидить батько кінець стола, / На руки схилився...» (згорьовані батько й матір виганяють з ганьбою з дому свою єдину дитину – доньку-покритку), третя – «Кричать сови, спить діброва, / Зірненьки сіяють...» (Катерина вирушає в далеку дорогу на чужину шукати батька своєї дитини) має багато ліричних відступів, міркувань про долю дитини-сироти, у чет-

вертій частині – «Попід горою яром, долом, / Мов ті діди високочолі...» – москаль-старшина зрікається сина, а Катерина з горя топиться у ставку; у п'ятій частині – «Ішов кобзар до Києва / Та сів спочивати...» – багатий москаль з дружиною їдуть («берлином»), запряженою шестернею коней; його дружина бачить кобзаря з хлопчиком-поводирем і подає милостиню, довідується ім'я дитини – Івась, милується незнайомим хлопчиком, а пан упізнає в дитині-поводирі свого сина і відвертається від нього.

Фотопортрет Миколи Аркаса

У XIX ст. Російська імперія вживала такий засіб заохочення до військової служби, як надання синові військового пільг і прав залежно від того звання, якого досяг батько на час народження дитини. Тому одружувалися і заводили дітей пізно, нерідко російські військові мали позашлюбних дітей, яких покидали напризволяще. Цей факт позначився на провідній ідеї поеми «Катерина» Т. Шевченка. Український поет як реаліст надає перевагу типовому в житті над одиничним, окремим, звідси чітка тенденція, закладена у поемі «Катерина», – залежність трагічної долі героїні від її несвідомого вибору. І як натхненний романтик, виразник українського національного світогляду, Шевченко натякає на можливі шляхи виходу за межі трагічної закономірності. Адже упокорення завойовникам закінчується самогубством. Необхідно сформулювати у свідомості загалу ідею необхідності розриву з тим чужим у звичаях, у життєвому укладі, що насаджується по-насиленницькому.

У лібрето до опери «Катерина» збережено основні ідейно-емоційні мотиви поеми Т. Шевченка, з урахуванням законів сцени введено додаткові сюжетні лінії та епізоди українських народних пісень («Гей, по синьому морі», «Ой у неділю», колискова, яку співає Катерина). Оперу цензура заборонила. Клавір опери видано в Миколаєві за кошти автора 1897 р., на обкладинці видання зазначено прізвище Т. Шевченка, вгорі – присвята: «Любій, незабутній жінці моїй Олесі», а ім'я автора музики і лібрето приховано за криптонімом "Н. А.-ъ"; потім клавір видано у музичній редакції П. Молчанова (1897, С.-Петербург).

Уперше фрагменти музики «Катерини» виконав 1897 року симфонічний оркестр Миколаївського відділення Рос. музичного товариства. Прем'єра опери відбулася 12 лютого 1899 у постановці Товариства русько-малоруських артистів під керівництвом і за режисурою М. Кропивницького (Москва, театр «Акваріум», оркестровка Б. Воячека), згодом її ставили в Одесі (1899 р., О. Суслова), Львові (1906, М. Садовський; 1908 р., Й. Стадник), під час гастролей українських труп у Києві (1899 р., М. Кропивницький), Миколаєві (1890, М. Кропивницький), Варшаві (1902 р., М. Ярошенко), Кракові (1913 р., Й. Стадник, театр «Руської бесіди»), пізніше у Київському театрі опери та балету (1927, 1957, 1989), Оперній студії Київської консерваторії (1956), Вінницькому музично-драматичному театрі (1958), Дніпропетровському театрі опери і балету (1991). М. Вериківський створив сюїту для симфонічного оркестру на матеріалі опери (1934).

Дійові особи опери М. Аркаса «Катерина»: Остап Палій – селянин, Ганна – його дружина, Катерина – їхня дочка, Андрій – парубок, який кохає і хотів сватати Катерину, але на заваді став москаль Іван, Іван – москаль-солдат, Оксана та Одарка – подруги Катерини; парубки, дівчата, солдати.

Перша дія

Річка, поросла очеретом, вербами і тополями. Місячно. На першому плані – колода на березі. За річкою на горі видно село з 6-крилими вітряками. Андрій виходить на берег і співає. Перша арія Андрія. Авторський текст лібрето Аркаса «Ні, невесело ніде! / Ні вулиця, ані бенкети, / Ніщо із думки не жене / Її голубоньку. / ... / Минуло навіки те щастя, / Минулось навіки воно, / Остався ізнов сиротою / Безпрідний Андрій сирота. / Катрю, голубко, / Катрю, рибоньку, / Що ж, серденько, ти зробила? / Було колись, ми

Картина «Катерина». Художня копія Шевченкового оригіналу (полотно, олія, 1842) на замовлення Національного музею Тараса Шевченка

кохались / Як голубів пара, / А тепера розійшлися, / Як чорная хмара. / ... / Гей якби я знав, / Як розвіять ті чари! / Ти побачив би, мій москаliku, / З ким ти маєш діло». Друга арія Андрія починається словами: «Хтось іде! / Це Катря! / Чи не вмовлю її?» (входить весело із села). Далі йде діалог Андрія та Катрі. АНДРІЙ (з докором): «Хіба не знаєш ти, / Кого я виглядаю? / Усе село те зна, а ти не хочеш?». КАТРЯ: «Що ж таке?». АНДРІЙ: «Що я люблю тебе!». КАТРЯ: «Шкода, козаче, забаривсь / Ти із коханням своїм». Іде перероблений текст першої частини, вступу поеми Т. Шевченка «Катерина» з уст Андрія: «Кажуть люде, щоб кохались / Ви не з москалями, / Бо москалі, чужі люде, / Сміються над вами (два останні рядки повторюються двічі). / Москаль любить жартуючи, / Жартуючи кине, / Піде в свою Московщину, / А дівчина гине». АНДРІЙ МОРАЛІЗУЄ: «А батька? / А неньку? / Чи не жаль тобі?». КАТРЯ: «А тобі що?». АНДРІЙ: «Катрю! Катрю! / Схаменись!». КАТРЯ (з серцем відвертаючись) / Ох! Андрію, відчепись!!! / Хіба власна я / Над своїм серденьком!». АНДРІЙ: «Чи властен і я?». Дует №3 Катерини та Андрія: «Чи питаєш коли, / Серденько дівоче, / Кого полюбити? / Як настане час / Покохатися? / Як пташечка, / Стрепенеться в грудях / І стоїть як живий, / Милий, любий в очах. / Одна думка тоді: (Оксана і Андрій співають хором) Все кохай та кохай, Кохай, кохай, кохай, / І кохай, кохай, кохай».

Далі ця ж думка повторюється в діалозі Катерини (їй уявляється москаль-солдат) і Андрія (саме про Катерину).

У четвертій сцені Андрій сповіщає Катерину, що москалі незабаром вирушають у похід: «Але чув я [сценічний наголос і пауза], незабаром / У поход москалі / Виступають». Для Катрі це несподіванка. КАТРЯ: «Що ти кажеш? / Де ти чув? /». АНДРІЙ (корячи з усміхом): «Що? Злякалась?». КАТРЯ (хапаючи його за руку): «Ти глузуєш? / Гріх тобі, гріх (відпихаючи) / Не вірю тобі я, Андрію, / Спитаю

його я сама». АНДРІЙ: «А він хіба скаже?! / Покинь його, Катрю! / Поки він не кинув / Та в рідній селі, / Тихенько, гарненько удвох зажили-б». КАТРЯ (з жахом відступаючи): «Що з тобою?... / Дуже скорий».

У сцені № 5 Катря знову нехтує Андрієм, соромиться перед дівчатами його упадань за нею. Андрій не витримує: «Ні, вже годі насміхатись, / Оставай здорова, / А я піду світ за очі». Катря бажає щасливої дороги.

Хор дівчат співає жартівливу пісню із закликом до вечорниць (її нема в поемі Т. Шевченка, котрий теж любив вплітати у свої соціально-побутові поеми українські фольклорні елементи): «Ой на горі, на горі (двічі), / Там ходили журавлі (двічі). / Де журавка ходила, / там пшеничка вродила; / Де журавель походив, / Гей там кукіль уродив. / Вечір наступає, наступає, / збирайтеся, дівчаточка, / На вулицю. / збирайтеся, голубоньки, / Молоді сестриці!».

Катря допитується у подруг Оксани й Одарки, чи правда, що москалі вирушили у похід? Подруги втішають і закликають Катрю співати разом з ними: «А Бог з ними, Катрю! / Хіба в нас є мало / Своїх парубків?». Далі з'являється хор парубків, він перемишується відгуками дівчат, які зібралися співати зустрічаючи, діалогами.

Сцена № 6 починається введеною Аркасом піснею хору парубків, якої не було в поемі-першовзріці: «Гей! По синьому морю / Хвиля грає... / Гей, турецький корабличок / Потопляє». ХОР ПАРУБКІВ, буцім співаючи історичну пісню, жартома повідомляє, що в українських селах доволі своїх героїв-парубків: «Гей, сорок тисяч війська, / Ще й чотири! / Гей, наші славні / Запорожці / Синє море вкрили». ХОР ДІВЧАТ радиться, яку пісню заспівати їм у відповідь. Одарка пропонує веснянку. ХОР ДІВЧАТ співає веснянку з моторошним завершенням: « Ой у неділю / Ранечко, ранечко, / Приїхав мій батечко, батечко. / Привів мені /

Дівчинку, дівчинку / У зеленому / Віночку, віночку. / Сам не знаю, сам, / Де дітей подівав. / Грім побив, грім, / Дощ потопив, / А ще й цвітка маленька: / Сповідай, сповідай, / де твоя ненька. / Ой там на дзюбу, / Дзюб, дзюб, / Дзюбунець. / Пішла дівка у танець». Виходять парубки і вітаються з дівчатами, обіцяють найняти музики для них). Дівчата весело дивляться за лаштунки, звідки виходять музики: дві скрипки, бубон і цимбали. ХОР ДІВЧАТ: «Аж осьде, дивіться, / Музики, сестриці; / Сьогодні гуляймо і ми; / А онде, дивіться, / Біжать москалі». (Тим часом підходять по два, по три москалі). ХОР ПАРУБКІВ І ДІВЧАТ збираються співати і гуляти до світанку (авторський витвір у лібрето Аркаса): «Хай місяць звисока / На нас споглядає. / Хай у темному гаю / Соловей співа / І річка о беріг / Хай хвилю хлюпоче, / Вітрець потихеньку / Із листям шепоче; / У степу далеко / Могила чорніє / І з нею тихенько / Нехай розмовля. / У тихім ставочку / Нехай поіграє, / Де явір з вербою / Листочки купа. / Україно любя, / Веселий наш краю! / Де краще є в світі / Над тебе, мій раю? / А нуте, музики, / Заграйте рідної, / Щоб весело було, / Ми будем танцювать». Патріотичні мотиви, вираження національної свідомості селян, переходять у логічні зв'язки і вмотивовують введення народних танців і фольклорних мотивів у сюжет.

У сцені № 7 музика починає козачка; виходять чотири дівки і чотири парубки, останні сідають купами, де кому прийдеється, і починають танці.

У сцені № 8 після танців приходить солдат Іван, відбувається діалог Катерини з москалем. КАТРЯ: «Що довго не йшов, / Мій голубе любий?». ІВАН: «Нельзя було, Катя, / За службою занят; / А ти веселишся, поєш і іграєш». КАТРЯ: «Ні, серце, сумую... / Чи правда, козаче, / Що ти у поход / Вже скоро підеш?». ІВАН і КАТРЯ співають разом: «Вот так то і лучше. / Не вір нікому ти / І будь ти спокійна, / Пока возлість твій Іван /.../ Не вір ти навітам, / Люби і спокійна будь». ІВАН вводить Катрю в оману: «Тебя не оставляю, / З собою возьму я / І будеш моя ти жена».

Сцена № 9. Підходить Андрій і сумно дивиться на них. Катря весела кидається до Оксани і Одарки, дівчата співають утрюх, Андрій та Іван окремо.

КВІНТЕТ

КАТРЯ: «Він знову вернеться / І буду я з ним /.../ Його щиро привітаю». Оксана та Одарка співають однакові слова: «Щаслива, Катруню, / Ти будеш, ти будеш із ним; / Все лихо те минеться / І серденьком ти своїм / Привітаєш його, Катрю...». АНДРІЙ: «Ти віриш, сердешна, / Ти віриш йому, / А він насміється...». ІВАН: «Ти щаслива, / Тим і лучше, тим і лучше для мене. / Ти забудеш своє горе, / Я забуду і тебе, / А женою бить солдату / Ти не зможеш нікогда».

ХОР ДІВЧАТ І ПАРУБКІВ: «І місяць, і зірки / У небі так сяють, / У темному гаї соловейко співа / І річка о беріг / Хвилю хлюпоче, / Вітрець потихеньку із листям шепоче, / І тихо, і люблю, / Як у Божому раю» (двічі). До слів «соловейко співа» однакова партія і в Катерини, далі: «Мій любий, мій милий, / Щаслива я / Коханням щирим, / Одна я, одна, / Так щиро люблю (двічі) / Тебе я, Іване». Оксана і Одарка співають однакові з хором партії, тільки останній рядок не повторюють двічі. АНДРІЙ співає: «О Боже, ти бачиш, / Свята твоя правда, / Хай того кара, / Хто її не зна. / Прости, Боже, Катрю, / Вона ж молода, / Коханням щирим / Так любить вона!».

Початкова сцена другої дії співзвучна з початком другої частини поеми Шевченка «Катерина».

Хата. Справа – покуття, стіл у кутку і стіни, завішані рушниками, квітами, пучками зілля, попід стіною лави, кінець лави сидить мати і пряде куделю. Ліворуч – піч розмальована, спереду коло печі рогаці, лопати, збоку привішана покрита колиска, коло стіни лава, над лавою мисник, посередині двері, справа вікно і друге у лаштунках. Як завіса піднялась, мати сидить і пряде. В хаті тихо. Входить Андрій.

Мати Катрі повідомляє, що її донька другу зиму чекає коханого москаля. Андрій розкриває їй очі на правду «*Ні, живий він, / Та вернулись із походу / Іншими шляхами москалі*». Мову автора з поеми Катерина Аркас переробляє і вкладає в уста матері Катерини сентиментальні, співчутливі слова: «*Боже милий! / Де ж та правда! / Доню моя безталанна, / Доню моя люба! / Вміла тобі брови дати, / Карі оченята, / Та не вміла / На сім світі / щастя, долі / Дати!*» (плаче).

У сцені № 11 Андрій приходить до батьків Катрі свататись і заявляє, що вважатиме за рідного її сина: «*Забуду, що вона колись / Любила не мене, а його; / І сина я її приймаю / За сина рідного свого. /.../ Ви знали, як щиро кохав я, / Люблю я її і тепер...*». Батько дякує за добре слово, але відхиляє самопожертву Андрія: «*Тепер я не батько, / Вкрали в мене дочку, / Осталася мені на сором / Покритка! / Московка!!!*». Матір каже про те, що Андрій не заслуговує такої кари – вік поділяти насміх сусідів. Андрій не погоджується зважати.

У сцені № 12 мати відказує Андрієві, що Катря його не прийме, бо не любить. Андрій співає і прожогом вибігає з хати: «*Сиротина, він без щастя / І без долі мусить жити. / Як та блискавка, кохання / Опекло його, минуло; / Схороню надію в серці, / Буду ждати, як діжду Катрі... / А ні, то згину і сам*».

У сцені № 13 батько виступає з ініціативою вигнати доньку-покритку з хати.

У сцені № 14 слова матері й батька близькі до шевченківської сцени вигнання з дому Катерини-покритки. Мати: «*Що ж, весілля, / Доню моя? / А де ж твоя пара? / Де світилки з друженьками, Старости, бояре? / В Московщині, доню моя! / Іди ж їх шукати, / Та не кажи добрим людям, / Що є в тебе мати...*».

У сцені № 15 автор лібрето вкладає в уста батька Катерини власні слова: «*Було колись, що пишався / Я її красою, / Що на старість / Сподівався / Утіхи, спокою! / Сподівався бачить дочку / В хаті молодичею / І онуків сподівався; / Думалось дивиться / На їх ігрища веселі – / Довелося от ще чого / На старість діждати! / Довелося в пустій хаті / Віку доживати!*».

Третя дія

Сосновий ліс за Києвом; глуха осінь, падає сніг, лісом простяглася стежка до озера. Озеро вкрите льодом і снігом, місцями не зовсім замерзло і блищить водиця. Через ліс іде степовий шлях, трохи зліва стоїть верстовий стовп. Вітер шумить лісом. Катря виходить зліва у драній свитині, боса, за плечима торба, на руках під свитиною дитина, у руках ціпок.

Сцена № 16 починається трошки видозміненими словами Катерини Шевченка, з частими повторами: «*Не вернися! (4 рази) / У далекому краю / В чужу землю, чужі люде, / Мене заховать /.../ А рідної своєї / Хоч оця крихта /*

Надо мною ляже (двічі), / Та про долю, / Моє горе / Чужим людям скаже!». Часом композитор довільним і стислим переказом порушує шевченківський ритм, і це свідчить про його аматорство. Часто авторська мова ліричних відступів поеми «Катерина» у лібрето однойменної опери буває замінена на звертання головної героїні, зокрема, до дитини: «*А тобі, тобі на світі, / Що тобі зосталось? / Тебе батько і не бачив, / Мати відцуралась?*».

Далі йде чудова аркасівська коліскова Катерини, зі зменшувально-пестливими словами, в яку композитор вплітає згодом шевченківський текст: «*Спи. Мій любий, / Спи, синочку, / Спи, не прокидайся! / Цюю нічку осатнюю / До мене вітайся. / Де ж ти, котику / Маленький, / Сину мій, Іване, / Де ж ти будеш ночувати / Як мене не стане? / З собаками, мій синочку, / Кохайся надворі! / Собаки злі покусують, / Та не заговорять! / Не розкажуть сміючися / За бідную неньку!*».

Катерина примощується під деревом і засинає; сніг не паде, а вітер дуже шумить деревом. Сниться їй хата рідна, її доля гірка, і здається їй, що мати дорікає їй. Прокидається схопившись. Чути бубон і солдатську пісню.

Сцена № 17. ХОР СОЛДАТІВ (ледве чутино співає): «*Толі не береза, / Толі не кудрява, / На бережку стояла!*». Катря поспіхом прикрива дитину і біжить розпитати в москалів за Івана. Виходять москалі по чотири в ряд. Збоку іде Іван – офіцер із шаблею. Катря бачить його перед собою і скрикує: «*Серце моє ріднесеньке! / Де ж ти так барився?*». Іван: «*Что нужно тобі, молодича? / Тебя я не знаю! / Остав меня, / Мні нікогда!*». Катря: «*Ти не пізнав мене, Іване? / Я Катруся твоя любя; / Серце, подивися, / Їй же Богу, я Катруся!*». Іван (з серцем): «*Ах!!! / Да отвяжися! / (До солдатів): Возьміте проч, / Безумную!*». Солдати кидаються до Катрі, вона випручується, згорда блиснувши на них очима: «*Кого? / Мене / Взяти? / За що ж, скажи, / Мій голубе! / За що хоч оддати / Свою Катрю, що до тебе / В садочок ходила, / Свою Катрю, що для тебе / Сина породила? / Мій батечку, / Мій братіку, / Хоч ти не цурайся! / Наймичкою тобі стану, / З іншою кохайся, / З цілим світом... / Я забуду, / що колись кохала, / що від тебе сина мала, / Покриткою стала... / Покриткою... / Який сором! / І за що я гину? / Покинь мене! / Забудь мене, / Та не кидай, / Не кидай ти сина*».

Останній монолог Катрі близький до оригіналу «Катерини» Т. Шевченка. Далі йдуть слова Івана, яких у Шевченковій поемі не було: «*Что ж тут ділать? / Хоть жалко, / Да возится с ними нелегко*». Катря біжить за сином, а тим часом москалі по знаку Івана рушають. КАТНЯ: «*Ось де воно, подивися! (зупинилась) / Де ж ти? (озираючись) / Заховався! / Нема, заховався! / Утік! / Утік! / Нема! / Сина! Сина! Сина! / Батько відцурався!*». ХОР СОЛДАТІВ захоплюється нищим вчинком свого старшини: «*Ай да баба, / Ай да наші, / Кого не надують?*». Потім – сценічний сміх: «*Ха, ха, ха, ха!*» (4 рази).

У сцені № 18 Катря залишає дитину напризволяще, востаннє пригорнувши, поцілувавши і перехрестивши, вкриває свиткою і біжить до ставка. «*Прощай, сину! / Гріхом тебе на світ / Божий, мати породила, / Виростай же на сміх людям, / Моя дитино, / Оставайся шукать батька, / А я вже шукала!*».

У цій заключній сцені Катерина обертається від ставка до дитини, прощається, скрикує і кидається під лід: «*Прощай! / Боже, прийми мою душу!*».

Опера «Катерина» вабить народним колоритом музики, наспівністю, безпосередністю музичного висловлювання. Народно-побутова за жанром, нескладна для виконання, лірична опера на три дії увійшла до репертуару багатьох колективів [10]. Хвороба (крововилив у мозок і параліч правої руки) не дали змоги Миколі Аркасові далі сідати за фортепіано, опера «Катерина» залишилася єдиною в доробку композитора. Додамо, М. Аркас – автор двох романсів «Не співай нам тепер, бандуристе!», «Я не можу тобі розказати про любов» (1901).

1903 р. М. Аркас познайомився з композитором *М. Лисенком*. Дружив з кобзарем *Т. Пархоменком*. Захоплювався творчістю українських кобзарів і бандуристів, запрошував їх з усієї України до Миколаєва та й оселяв у своєму будинку. Видав українською мовою свою книгу «Історія України-Руси», де описані події до 1907 р., а історичний процес подано в розрізі біографій провідних діячів (С.-Пб., 1908, 2-ге вид., Краків, 1912). Для краківського (другого) видання «Історії України-Руси» *О. Курилас* (художник, який воював у 1915 – 1919 у лавах українських Січових стрільців) у 1911 виконав ряд ілюстрацій, серед яких живописні твори «Шевченко на заслання» і «Похорон Тараса Шевченка». «Історія України-Руси» принесла Аркасу значно більшу славу, ніж його музичні твори, і була перевидана у 1990, 1991, 1994 рр. Частину коштів від продажу книги автор призначив на спорудження пам'ятника Тарасові Шевченку в Києві. За українську патріотичну діяльність історика, громадського діяча М. Аркаса переслідувала тогочасна влада.

Замість Післямови

Нова українська опера «Катерина» композитора *Олександра Родіна* за мотивами однойменної поеми Тараса Шевченка – унікальна, сучасна оперна вистава, де поєднано символізм й переміщення у часі, традиції, обряди й містику. Це сучасне режисерське рішення із понад сотнею виконавців одночасно на сцені та майже тисячею ексклюзивних костюмів, а також – автентичних музичних інструментів, виготовлених на спеціальне замовлення. Прем'єра відбулася у вересні 2022 року в Одеському національному театрі опери та балету. «Твір написаний таким чином, що власне історію Катерини розповідають сім персонажів вертепу пересувного театру, що, також, є пересувною традицією. Серед них є янгол, смерть, відьма, шинкарка, циган, диявол. Ці актори, наші солісти, вони відтворюють звуки природи — цикади, цвіркуни, це жабки квакають, це кроки смерті, це дощ... Зараз, коли нова українська ідентичність з кров'ю вивільняється з-під колоніального самоусвідомлення, сучасна опера стала близькою людям як ніколи» (режисерка-постановниця *Оксана Тараненко*). Головну роль Катерини зіграла *Юлія Терещук*, а москаля Івана – *Олександр Прокопович*. ■

Література

1. Кауфман Л.М. М. Аркас. Нарис про життя і творчість. Київ, 1958.
2. Ахрімович Л. Оперна шевченкіана. Музика, 1984. № 91.
3. Іванов В. Музичні джерела опери М. Аркаса «Катерина». Науковий вісник Миколаївського державного університету. Миколаїв, 1997.
4. Жадько В. Микола Аркас: Катерина. Опера: текст і клавір. Рецензії. Листування. Київ, 2008.
5. Нерод В. Аркас Микола Миколайович. Енциклопедія історії України. Київ, 2003. Т. 1. С. 121.
6. Ульяновський В. Аркас Микола Миколайович. Енциклопедія сучасної України. Київ, 2001. Т. 1. С. 647–648.
7. Муха А. Аркас Микола Миколайович. Шевченківська енциклопедія: У 6 тт. Київ, 2012. Т. 1. С. 245–246.
8. Шевченко Т., Аркас М. Катерина. Опера в 3 актах. Нью-Йорк: Накладом Мирона Сурмача, 1943. 32 с.
9. Курилас О.П. Шевченківська енциклопедія: У 6 тт. Київ, 2013. Т. 3. – С. 660.
10. Іван Козловський – опера «Катерина» – Микола Аркас [Електронний ресурс] YouTube. Viktor Ostafeychuk. 2012. 30 грудня. URL: https://www.youtube.com/watch?v=u8q_HYIDg5U

Зусиллями Миколи Аркаса в с. Богданівці два роки діяла 4-класна школа з українською мовою навчання, а богданівські селяни першими у 1905–1907 рр. почали збирати кошти на пам'ятник Шевченкові в Києві. Микола Миколайович став співорганізатором товариства «Просвіта» в Миколаєві, яке очолив у 1907 р. Аркас – автор патріотичних віршів («Можливо, скоро я загину», 1875), поеми «Пилип Орлик» (1907), присвяченої творцеві першої Конституції України (Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького, 1710).

Помер М. Аркас раптово. Похований у Миколаєві у родинному склепі. На вулиці Адміральській, біля Будинку творчості учнів, є стела, що увічнює його пам'ять. Обласним управлінням культури встановлена премія імені М.М. Аркаса.

Син композитора, теж Микола Миколайович Аркас (1880, Миколаїв, – 1938, м. Хуст, нині Закарпатської обл.) мав артистичні і режисерські здібності. Онук автора опери «Катерина», також Микола Миколайович Аркас (1880, Миколаїв – 1980, Нью-Йорк) – філолог-єлініст, історик; доктор філософії. У 1938 почав складати «Родинну хроніку» і в 1961 довів її до останнього покоління. Опублікував у одному з англомовних часописів (1963) життєпис батька.

У державному архіві Миколаївської області на зберіганні знаходиться особовий фонд М. Аркаса, де окремою справою зберігається листування М.М. Аркаса з М.Л. Кропивницьким стосовно опери «Катерина». ■

